

Un romanç castellà del segle XVII contra la pirateria turca a Tossa de Mar

PEP VILA

LA historiografia moderna valora molt positivament els plecs solts com a precursors dels noticiaris d'ara, sobretot per la gran quantitat d'informació i per l'àmplia temàtica que expressen, encara que de vegades l'episodi que narren pugui ser una mica fantasiós i poc contrastat. Interessen a l'historiador, al filòleg, a l'estudiós de la premsa i dels costums per la varietat de fets curiosos o extraordinaris que exploten. Amb un valor propagandístic comprovat, en èpoques de grans terrabastalls polítics i socials, la impremta dels segles XVII i XVIII els difongué arreu.

La descripció

El plec que presentem avui no s'escapa d'aquesta classificació. Escrit en castellà, en vers romancejat amb assonància als versos parells, forma un quadern de 4 folis. Les mides del fullet són de 20 cm., amb la il·lustració d'un gravat a la portada. El text, que és escrit a dues columnes de 36 línies i reclams, no duu ni peu d'impremta ni nom d'autor. El títol sencer de la relació és: *A LA HEROICA HAZAÑA / con que han obrado los hijos de la / Insigne Villa de Tossa en el principado de Cataluña apresando con / quatro Barquillas de pescar un Barco, o Fragata grande con veinte y cinco moros para restaurar ¹ otra que se llevaba de Christianos, / teniendo un Vaxel en alta Mar, para su resguardo, peleando / con ella hasta rendilla con esforzado valor, y / constancia animosa. ROMANCE.* [La lletra i la tipologia corresponen a un fullet del final del segle XVII. Vegeu la seva reproducció en l'apèndix].

1. En castellà antic «restaurar» té el sentit de «recuperar».

Hi ha un segon fullet, també en castellà, que no hem pogut veure, que narra en una data més reculada (1614), una victòria anterior del poble de Tossa contra el perill turc. Ens referim a la *Verdadera relación de una milagrosa victoria que Dios N.S. por la intercession y meritos del glorioso S. Raiumundo de Peñafort, a dado a todos los de la villa de Tossa contra unos turcos*.²

El contingut. El tema de la llengua

Sense nom d'autor ni peu d'impremta no podem aventurar-nos a fer cap suposició sobre la seva autoria ni origen. Pels detalls que surten al text sobre la vila de Tossa hem de pensar que l'autor o bé era tossenc o coneixia molt bé els indrets on succeí el fet, ja que esmenta la cala Libarola i altres devocions locals, com ara el santuari de Sant Grau. A l'església de Sant Vicenç de Tossa hi ha, per exemple, un altar sota la invocació de Nostre Senyora del Roser i Sant Josep, sants protectors que són invocats en diversos moments de l'obra. La narració consta d'uns versos preliminars i retòrics a través dels quals se'ns diu que se'ns volen explicar uns fets heroics. Després hi ha el cos de la narració, l'èpica del relat. El text traspua molta religiositat. Mentre els cristians invoquen el seu Déu i els sants protectors, els moros recorden Mahoma. La dualitat bons/dolents, cristians/heretges queda suficientment dibuixada. Al final del relat, després que l'autor faci un cant als joves del poble perquè es comprometin en el futur en una lluita aferrissada contra l'enemic, sembla com si els designis de la providència divina els haguessin ajudat a vèncer, definitivament, tots aquests perills.

Els versos són escrits en un castellà florit, prou ben resolt, deutor de l'estètica i de la imatgeria barroca. Donats els coneixements de l'època, forçosament devien anar adreçats a persones amb un cert coneixement d'aquesta llengua. El «tono de jácara» podria fer referència a un cert aire de música que servia per a cantar-lo i ballar-lo.

Els turcs o moros són anomenats sovint «perros». És una expressió que també surt al nostre text, molt comuna en l'època per a designar els soldats enemics, jueus, moros o turcs. Ho podem veure ja en aquest text del segle XV: «la bagassa, perro, qui us parí, perro gos,/fil de hun gos!».³

2. Barcelona, Gerónimo Margarit, 1614, 2 fols amb un gravat de 20 cm. Exemplar a la Biblioteca Nacional de Lisboa (Res 254, 18)

3. Maria Dolors FARRENY SISTAC, *Procesos de crims del segle XV a Lleida: transcripció i estudi lingüístic*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1986, p. 111.

Com hem dit, amb referències històriques a la batalla de Lepanto, el plec narra com en un romanç històric, carregat d'elements èpics, amb un final feliç i un to d'aventura, l'odissea d'un grup de mariners que el 27 de març de 1690, diumenge, dia de festa pels cristians, amb quatre barques de pescar aconsegueixen capturar una fragata amb vint-i-cinc moros que n'arrossegava una altra amb altres cristians presoners que havien de ser conduïts fins un altre vaixell a la reraguarda, a dintre mar perquè els canons des de la costa no els arribessin.

No volia deixar passar l'ocasió de remarcar que uns textos popularistes que expressen esdeveniments locals centrats a Tossa o Palamós són escrits en castellà. Una hipòtesi que ens fem és que, si es volia donar a aquests fets un tractament informatiu i propagandístic, que servís de toc d'alerta a d'altres poblacions fora del domini català, forçosament el text s'imprimeix en castellà ja que el possible mercat no restava així circumscrit per raons de llengua, a la realitat nostrada.

Si fos un plec destinat al consum intern català, potser amb aquesta decisió de canvi de registre lingüístic, hi hauria també una pèrdua de prestigi per al nostre idioma, lligat, com diu Rubió, a l'afebliment de l'esperit nacional i dels ressorts vitals del Principat. Encara, però, no disposem de cap estudi definitiu que quantifiqui tota aquesta producció amb estadístiques sobre la utilització d'una i altra llengua en aquest tipus d'impresos. Jordi Rubió en parlar dels fullets i les solemnitats públiques d'aquesta època s'adona que la majoria eren escrites en castellà. «El català –ens diu– ja no era l'idioma de divulgació acceptat per tothom en la vida ciutadana. Catalunya era editorialment, de fet, un país bilingüe...»⁴

Veiem, doncs, com triomfa el castellà en la descripció de festes i d'esdeveniments singulars. Sembla com si la nostra llengua no hagués trobat el punt dolç per expressar aquesta retòrica inflada, el preciosisme i el culteranisme que tant agradava a predicadors i gent de lletres.

El marc històrico-polític

De fet, el salvament d'uns mariners tossencs a mans dels seus companys és un de tants episodis de les escomeses que feia la pirateria⁵ a

4. *Història de la Literatura Catalana*, II. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Montserrat, 1985, p. 100.

5. Agustí ALCOVERRO, *Pirates i bandolers als segles XVI i XVIII*, Barcelona,

Barcanova, 1991. Joaquim BOTET i SISÓ, «Notas históricas. Armamento de una galera para defender de piratas la costa de Cataluña», *Revista de Gerona*, 1890, XIV, 365. Enric Claudi GIRBAL, «Los piratas y

la nostra costa⁶ i per tota la Mediterrània, quan l'hegemonia turca i àrab en aquestes aigües era un fet comprovat, problema que s'aguditza quan Espanya, amb l'aventura atlàntica a causa del descobriment d'Amèrica, deixa la Mediterrània desguarnida i poc vigilada. Sobre aquest fenomen, tot i que hi ha treballs individuals i molt valuosos, encara no disposem d'un estudi contrastat i fecund que posi en solfa la importància d'aquestes activitats a la nostra costa al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII.

Tossa de Mar, com altres poblacions costaneres, tenien defenses atès el perill que sempre corrien. El topònim tossenc de cala Morisca podria obeir a aquesta realitat històrica. Les autoritats, davant el perill, alçaven torres de guaita connectades amb una xarxa defensiva més àmplia, construccions de vigilància que servien per avisar en cas de perill de moros o de turcs per tal de prevenir aquestes situacions. L'acció de la pirateria consistia a assaltar i capturar naus en alta mar i a saquejar viles prop de la costa per aconseguir un bon botí. Els captius que s'havien fet presoners eren més tard alliberats a canvi de fortes sumes de diners. Altres vegades, aquestes naus pirates s'acostaven fins a les petites embarcacions de pescadors que feinejaven a poques milles de la costa per capturar, sense gaire riscos, uns homes amb poques defenses.

Els testimonis que apporto són una prova de l'amenaça d'aquestes naus pirates. El 8 de març de 1623 es demana una llicència de pescar a la Cúria de Girona per rescatar Jaume Vidal i Bartomeu Moré, pescadors de Tossa captius a Alger, pel rescat dels quals s'han pagat ja 1000 lliures a Marsella. El 12 d'abril de 1613, aquesta vegada des de Palafrugell, els jurats de la vila demanen una altra llicència de pescar per recollir les 800 lliures pagades per rescatar Sebastià Barceló i Codina, Baldiri Aria i Joan Vidal, capturats a Tamariu. El 17 d'abril de 1670 es demana des de Cadaqués una llicència de pescar en diumenge per rescatar Pere

corsarios en el Obispado de Gerona», *Revista de Gerona*, 1893, XVII, p. 339 i 353. Joan PONS i MASSAVEU, «Presa d'un corsari en ayguas de San Pol», *Il·lustració Catalana*, 233, 31-3-1890, vol. XI. Eduardo RODEJA, «Los piratas y la Costa Brava», *Revista de Gerona*, 11, 1960, p. 37-40. Anna UNALI, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, Barcelona, 1986.

6. Recullo també, a tall d'exemple, aquest plec sobre un episodi semblant ocorregut a Palamós. Miguel JORDI, *Relación verdadera de la famosa presa que han hecho las dos galeras de Barcelona de un vaxel de moros entre las islas de*

las bormigas y Palamós, en el qual yvan quarenta y cinco moros de pelea: señalaronse en dicha presa Don Francisco Sabater Capitan y Cano de dichas galeras... sucediendo en al Capitania una grandíssima desgracia con un barril de polvora donde se quemaron algunos Cavalleros entretenidos sus caras... Compuesto por ____ natural de Vique. Barcelona, Esteban Liberós, 1618, 2 fols., a dues columnes, amb dos escuts de 20 cm. Exemplar a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Barcelona, Ca l'Ardiaca.

7. Pere CATALÀ ROCA, *Les torres del litoral català*, Barcelona, 1987.

Bover, veí de la vila, i ara captiu a Tuníssia.⁸ Enric Claudi Girbal narra amb detall, datades encara de 1801, dues expedicions de corsaris, sense nacionalitat coneguda, a les costes de Tossa, les dades de les quals extreu del llibre d'actes de l'ajuntament de la vila.⁹ La narració de 7 de setembre de 1801, en la qual explica l'abordatge que feren els pirates a un grup de vaixells de càrrega que venien de Sant Feliu de Guíxols, té molta semblança amb la narració del nostre romanç.

A LA HEROYCA HAZAÑA
CON QUE HAN OBRADO LOS HIJOS DE LA
 Insigne Villa de Tossa en el Principado de Cataluña aprelando con
 quatro Barquillas de pescar vn Barco, ò Fragata grande, con veinte y
 cinco Moros, para restaurar otra que se llevava de Christianos,
 teniendo vn Vaxel en alta Mar, para su resguardo, peleando
 con ella hasta rendilla con esforzado valor, y
 constancia animosa,

ROMANCE

DAr quiero à la Fama plumas,
 dar quiero à la historia buelo,
 embidia, darle à la embidia,
 y los cobardes aliento.

La accion heroyca de Tossa,
 vaya, vaya en estos versos,
 tono de jacara canto,
 no ay fino es estar atentos.

Desde Levante à Poniente
 ha de bolar el suceso,
 y en laminas de diamante
 por grande durará eterno.

En veinte y siete de Março,
 al dar la luz sus reflexos,
 Domingo, para Christianos,
 y, Martes de Turcos Perros,

Dia

⁸ Josep M. MARQUÈS, *Arxiu Diocesà de Girona. Registre de lletres, 1586-1819*. Girona, 1993, p. 62-63 i 264.

⁹ E.C. GIRBAL, «Los piratas...», p. 355-356.

Día de Passion de este año
de noventa, y mil seys cientos,
que día que es de passion,
del Católico es remedio.

Al apartarse las sombras
de la luz, como refiero
vn Baxel, que con cinquenta
cañones, trenta pedreros

De bronze, era en alta mar,
con otros muchos de hierro,
enemigo de estas Costas,
dissimulando el no serlo.

Descubrieron los de Tossa,
Villa hermosa, como Puerto,
que á las orillas del mar,
el mar le sirve de espejo.

Descubrieron, como digo,
sus velas, y sus intentos,
pues vieron que vna fragata
se apartava de él, viniendo.

A la Cala Libarola,
del bendito Grao, centro
para coger vna Barca
que de ella salió á este tiempo.

Luego que la Barca fue
esclava de sus deseos,
cautiva ya de sus iras,
y arrastrada de sus yerros.

El valor de los de Tossa,
á lo que obraron atento,
quatro barquillos armaron
para quitársela, cuerdos.

Pareció accion arrojada,
y desesperado aliendo
fundar empeño tan grande
en tan fragiles maderos.

tan debiles, tan pequeñas,
tan flacas, tan sin esfuerço,
que aun para traer la sardina
se ven cada día en riesgo.

Mas no lo es si se repara
que llevando á Dios por medlo,
y teniendo á Dios delante,
todo lo demás es menos.

Todo era lagrimas, llantos
al apartarse del Puerto,
de Mugeres, hijos, Madres,
teniéndolos ya por muertos.

Dividense en quatro partes
navegando á fuerça, y remos,
con intento de cojer
la Turca Fragata en medio.

Viendo el Vaxel, que de Tossa
les salian al encuentro,
para quitarles la presa,
y para epresarlos á ellos.

Señas de que se retiren
muchas vezes les hizieron,
mas no las ven, porque estavan
de su mismo rencor ciegos.

Del Vaxel tiran cañones
fiere á las Barcas á vn tiempo,
mas como el Cielo las guía
las libra de daño el Cielo.

Navegavan las Barquillas,
como era tanto el intento,
mucho mar; en poco rato,
mucho golfo, en poco tiempo.

A vista de la Fragata
y á los Christianos mancebos,
dán voces al Patrocinio
de los soberanos Cielos.

Decian

Decian: Madre de Dios
del Rosario; pues fue vuestro
el dia allà en el Lepanto,
sealo oy, pues son los mesmos.

Si de quantos os invocan
soys norte, amparo, y luzero,
y entre alcançar, y pedir,os,
no cabe distancia en medio.

Si vos, Divina Señora,
soys amparo, soys remedio,
mar de gracias, mar de glorias,
de todo el bien mar inmenso.

Aora es la ora Emperatriz
de toda la tierra, y Cielo,
de asistirnos, de ampararnos
para tener vencimiento.

Y pues soys de la Victoria
Virgen, y Madre del Verbo,
del Santo Espiritu Esposa,
y del Pecador Consuelo.

Quien contra nosotros, quien
si assiste el amparo vuestro,
ea amigos, ea hermanos,
à la arma, à la alma, y contra ellos.

Primero à Maria acuden,
mas no se olvidan por esto
de su Patron San Vicente,
Ramon, Benito, y con ellos

El Glorioso San Joseph,
y Grao, que en aquel puesto
es, à sido, y ha de ser
centinela de aquel Pueblo.

Tambien de Christo al Sudario,
y à las Animas lo mesmo,
en cuyo amparo fiando
todos se van previniendo,

Estos Cañones divinos
fueron sus tiros primeros,
que sin sacar sangre son
de los que huyen de Dios freno.

Tambien ellos invocavan
à Mahoma, y à aquel gueſso,
que en toda vna eternidad
no han de acabar de raerlo.

Adorando en zancarron,
con sus almas de Lutero,
miren que lindas alajas
para salir del empeño.

Su constante valor intieſtran:
los valerosos Guerreros,
para vencer, ò morir
que es el vltimo remedio.

La Barca Turca, vn bolcan
era de orroroso incendio,
granisso arrojada vâlas,
y vna muerte en cada intento.

Por quatro partes la embisten,
las quatro Barquillas, siendo
Perros de ayuda, que agarrân
por la oreja à aquellos Perros.

Por Manguardia, y Retaguardia
de Tossa el gallardo aliento,
le embiste esforçado, embiando
en cada tiro vn veneno.

Ya desmayan los contrarios
de la Sagrada Fe, y nuestros,
yà se imaginan rendidos,
yà se temen prisioneros.

Y al verse desesperados
de no encontrar ningun medio,
y que de libres, à esclavos
passan, que es de estremo, à estremo

El coraçon â pedaços
quieren sacarse del pecho,
viendose rendidos del
valor de los Marineros.

Con firme pecho resisten
su ayraçó golpe sangriento,
fin que de Christiana Sangre
cayga, sinó poca en suelo.

Por popa, y proa las quatro
Barquillas, gente echan dentro,
gritando viva la Fè,
y no quede vida de estos.

Lós alfanjes en las manos
cortan â diestro, y siniestro,
siendo quantos entran Leones
de estos Lobos carniceros.

Postrados yâ sus orgullos,
y de la Fragata dueños,
veinte y cinco Moros hallan
heridos, vivos y muertos.

Disposicion fue divina
lograr tan alto trofeo,
porque oy el valor de Tossa
se deve attribuir al Cielo.

Vnos con otros al banco,
los atan, no es desprecio,
porque es yâ de muy antiguo
tener atados los Perros.

Pocos años se ven libres
los Moros de pagar feudo
â Tossa, pues no passa año
que estèn libres de este riesgo.

Salidles todo el lugar
â recibir con festejos,

y se bolvió en alegrías
lo que fue llanto primero.

No es nueva en Tossa esta acciõ
que otras tuvo en otros tiempos,
que duran, y duraràn
por ser inmortales hechos.

Vna en el año mil y onze,
en cuya playa les dieron
â muchos Moros la muerte,
y â los vivos escarmiento.

Año de sesenta y quatro,
y setenta en nuestros tiempos,
tambien degollò cervizes
de Moros atrevimientos.

Viendo el Vaxel yâ perdida
su Fragata, y compañeros,
variò la vandera, y triste
le diò las velas al viento.

En fin en quantos lugares
toca el Mar en este Reyno,
solo es Tossa quien al Moro
siempre diò açote el mas fiero.

Viva pues la juventud
de Tossa, viva su esfuerço,
para que adelante pueda
contra el Moro hazer lo mesmò.

Y vosotros Eroes Nobles,
y valerosos mancebos,
que atornisays vuestra fama
en los anales del tiempo.

Vivid, vivid con la gloria
de tan soberanos hechos,
y cuydado en la marina
procurando estar dispierros.

F I N